

Kielitietoisia käytänteitä monikielisessä koulussa: kokemuksia toimintatutkimuksesta

---

Suomalainen koulu on pitkään toiminut yksikielisyyden normin ohjaamana. Moninaisuuden ottaminen lähtökohdaksi vaatii asennonvaihdoma kohti kielitietoista koulua. Askeleet sitä kohti ovat sekä ideologisia että käytännöllisiä. Itä-Helsingin uudet Suomen kielet -hankkeessa oppilaat itse tuovat kielensä näkyväksi osaksi koulun arkea.

Julkaistu: 9. toukokuuta 2018 | Kirjoittanut: Heini Lehtonen ja Reetta Rätö

Kielet käyttöön kouluissa

Suomen kielitilanne on muuttumassa voimakkaasti. Suomen- ja ruotsinkielisten määrä vähenee arviolta noin 7 000–8 000 hengellä vuodessa, ja muunkielisten Suomessa asuvien ja suomalaisten määrä taas kasvaa. Monikielisyyttä ei tilastoida, mutta sekä arki että äidinkielistä kerätyt luvut osoittavat, että on erittäin hyvä ajankohta tutkia monikielisyyttä ja tehdä sitä näkyväksi.

Suomessa on vähintään 373 000 monikielistä (SVT 2018). Luku on vain suuntaa antava. Olennaisempi tieto on, että väestöennusteiden mukaan monikielisten määrä on kasvussa. Monikielisyyttä voi pitää koko yhteiskunnan resurssina – tämä tietenkin toteutuu paremmin, jos monikielisyys tunnustetaan ja sitä arvostetaan. Suomen monikieliset yhteisöt toimivat pääosin suomenkielisessä ympäristössä suomen kielellä, eivätkä yksikielisyyden normin omaksuneet suomalaiset välttämättä tunne hyvin monikielisten yhteisöjen arkea ja kielellisiä resursseja.

Vuoden 2017 lopussa Suomen suurimpia kieliryhmiä suomen ja ruotsin jälkeen olivat venäjä, viro, arabia, somali, englantia, kurdi, persia, kiina, albania, vietnam ja thai (SVT 2018). Tätäkin listaa voi pitää yksinkertaistuksena. Tilasto ei tunnista sitä, mitä kieliä ihmiset käyttävät arjessa. Suomessa tilastoituja äidinkieliä voi olla vain yksi. Kielen saa päättää itse. Monikielisyys peittyä tällaisen tilastoinnin varjoon. Lisäksi Suomessakin on sellaista monikielisyyttä, joka ei tartu tilastoihin, koska esimerkiksi viron- tai venäjänkieliset saattavat asua tai tehdä töitä Suomessa mutta ovat kirjoilla kotimaissaan.

Pääkaupungissa 14 prosenttia ilmoittaa äidinkielekseen muun kuin suomen tai ruotsin. Yhteensä helsinkiläiset puhuvat äidinkielenään yli 130:tä eri kieltä. (Helsingin kaupungin tietokeskus 2016.) Monikieliset yhteisöt ovat keskittyneet tietyille asuinalueille, esimerkiksi Itä-Helsinkiin. Aluetta voikin pitää monin tavoin tulevaisuuden kuvana monikielisestä Suomesta. Esimerkiksi Vuosaaren Meri-Rastilan väestöpohja vastaa Helsingin kaupungin tietokeskuksen (2016) ennustetta siitä, millainen koko Helsingin väestöpohja voi olla noin vuonna 2050. Tässä ennusteessa kolmasosa kaupunkilaisista on taustaltaan muualta kuin Suomesta. Nykyään esimerkiksi Vuosaaren Meri-Rastilassa noin kolmannes asukkaista on maahanmuuttajataustaisia.

Itähelsinkiläisten koulujen lasten ja nuorten kielellisissä elämäkerroissa näkyvät siirtolaisuus, transnationaalisuus ja globalisaatio (ks. esim. Lehtonen 2015). Monet ovat asuneet useissa maissa ja kaupungeissa ja käyneet kouluakin useilla eri kielillä. Heidän kielelliset ja kulttuuriset siteensä ylittävät kansallisvaltioiden rajoja: esimerkiksi Helsingin somalinkieliset eivät välttämättä ole koskaan käyneetkään Somaliassa tai Somalimaassa, ja heidän sukulaisensa saattavat asua ympäri Keski-Eurooppaa ja Yhdysvaltoja.

Tätä taustaa vasten on mielekästä tutkia monikielisyyttä juuri Itä-Helsingissä, joka on eräänlainen tulevaisuuden koelaboratorio. Samaan aikaan monikielisyys on siellä todellisuutta tässä ja nyt, ei vain tulevaisuudessa. Yksi parhaista paikoista havainnoida ja tutkia monikielisyyttä on koulu. Sinne kokoontuu joka arkipäivä koko ikäluokka. Koulu on itsessään *monikielinen yhteisö* – ja siten Itä-Helsingin uudet Suomen kielet -hankkeelle luonteva tutkimuspaikka.

Yhteisölähtöistä toimintatutkimusta

Itä-Helsingin uudet Suomen kielet on Koneen Säätiön rahoittama hanke. Luonteeltaan se on yhteisölähtöinen toimintatutkimus, joka tekee näkyväksi monikielisyyttä yhdessä itähelsinkiläisessä koulussa ja sen ympäristössä. Hanke on laajentunut keväällä 2018 myös koulun viereiseen päiväkotiin. Hankkeessa työskentelevät tutkijat Heini Lehtonen ja Janne Saarikivi, toimittaja Reetta Rätty, yhteisötaiteilijat Heidi Hänninen ja Anne Siirtola sekä tutkimusapulaisina Vuokko Hangaslahti ja Verna Pelkonen. Hanketta johtaa professori Jyrki Kalliokoski. Toimintatutkimusta tehdään tiiviissä yhteistyössä yhteisöjen jäsenten, muun muassa opettajien, kanssa. Tavoitteena on kehittää kielitietoa, kyseenalaistaa yksikielisyyden normia ja uudelleen määritellä kielitaitoa. Samalla tullaan määritelleeksi uudestaan myös suomalaisuutta.

Hankkeella on tutkimuksellisia, journalistisia, yhteisöllisiä ja yhteiskunnallisia sekä taiteellisia tavoitteita, jotka limittyvät toisiinsa. Tutkimuskysymyksiä ovat muun muassa, miten eri kieliä arvotetaan ja arvioidaan vuorovaikutuksessa, miten ja mihin tarkoituksiin eri kieliä käytetään sekä miten eri kielten resursseja omaksutaan spontaanisti. Hankkeen toimijat julkaisevat lisäksi suurelle yleisölle tarkoitettua materiaalia: videoita, verkkoluentoja ja yleistajuisia kirjoituksia (<https://blogs.helsinki.fi/uudetsuomet/>). Osa näistä tehdään yhdessä lasten tai opettajien kanssa. Yhteisötaiteellisiin tavoitteisiin kuuluu koulun visuaalisen tilan muuttaminen niin, että monikielisyys näkyy aiempaa enemmän.

Kuva 1. Itä-Helsingissä on kouluja, joissa puhutaan kymmeniä eri kieliä. Tässä tehdään erään koulun monikielistä tervetuloa-videota. "Meidän koulumme on kansainvälinen", lapset kertovat videolla.

Lapset kielten asiantuntijoina

Monien itähelsinkiläisten koulujen lapsilla on kaikkiaan kymmeniä kotikieliä ja muita heille tuttuja kieliä, joita he käyttävät arjessa. Lasten kielitaito saattaa kuitenkin peittyä yksikielisen koulun takia, mutta myös siksi, että maahanmuuttajataustaisista lapsista puhuttaessa huomio (ja huoli) keskittyy suomen kielen taitoon. Sen sijaan, että puhuttaisiin lasten "kielitaidottomuudesta", olisi tärkeää ottaa selvää heidän kielellisistä resursseistaan ja pyrkiä tukemaan monikielisyttä.

Itä-Helsingin uudet Suomen kielet -hankkeessa teemme koulussa eri kieliin liittyviä työpajoja. Tutkijoiden kanssa luokissa ovat yhteisötaiteilijat, joiden kanssa on ideoitu tapoja kokeilla lasten kanssa eri kieliä ja tehdä ne näkyväksi myös koulun fyysisessä ympäristössä eli luokkien seinillä ja käytävillä. Uuteen luokkaan tutustuminen aloitetaan usein niin sanotulla tunnepiirillä. Asetumme ympyrään ja kysymme koululaisilta kielistä. Miltä tuntuu, kun kaverit puhuvat omia kieliään? Mitä kieliä arkeen kuuluu? Aiheutuuko monista eri kielistä hankaluuksia?

Yksi esimerkki työpajoista on kyrillisten tai arabialaisten aakkosten askartelu. Aakkoset tehdään yhdessä asiantuntijaoppilaiden kanssa. Asiantuntijoita ovat kulloinkin käsiteltävää kieltä osaavat luokan oppilaat. He auttavat koulukavereitaan ääntämään ja piirtämään kirjaimet oikein.

Lopputuloksena on luokan tai käytävien seinille nostettavat aakkoset ja joukko kullakin aakkosella alkavia sanoja (ks. kuvat).

Kuva 2.

Kuva 3.

Luokissa on myös vertailtu suomea ja viroa ja kuunneltu suomen murteita. Kieliä on kokeiltu muillakin tavoin: on esimerkiksi tehty dada-runoja sekoittamalla luokan eri kieliä. Erilaisten kokeilujen avulla on kasvatettu tietoa kielistä. Toiminnan tarkoituksena on antaa oppilaille kokemus siitä, että kaikilla kielillä voi tehdä jotakin arvokasta myös kouluympäristössä. Lapset myös huomaavat toistensa taitoja: ”sä osaat kirjoittaa arabiaa kaunolla”, ”kysy V:ltä, se osaa venäjää”, ”S:n oma kieli on dari, mäkin osaan sitä vähän”. Opettajat ovat mukana kielitunneilla, mutta päävastuu tuntien suunnittelusta ja vetämisestä on meillä hankkeen tekijöillä. Pitämämme

kielitunnit nauhoitetaan ja kuvataan. Hankkeessa on myös haastateltu oppilaita ja koulun henkilökuntaa: rehtoreita, opettajia, koulunkäyntiavustajia, monikielisyysohjaajia, islamin opettajia ja muissa tehtävissä toimivia.

Hankkeen koulussa kielet ovat jo tulleet näkyvämmäksi osaksi koulua kuin aiemmin. Yhdessä luokassa aamu aloitetaan tervehtimällä luokkakavereita kaikilla luokan kielillä, joita voi olla vaikkapa kymmenen tai kuusitoista. Keväällä 2018 on aloitettu uusi yhteisponnistus koulun kanssa: koulun seinään on suunniteltu ja toteutettu monikielisyttä ilmentävä maalaus yhdessä opettajien ja koululaisten kanssa. Olemme myös painaneet oppilaiden kanssa monikielisiä T-paitoja, ja tekeillä on lasten kanssa yhdessä suunniteltu värityskirja.

Kannustavaa palautetta

Kun lapsilta kysyy, miltä heistä tuntuu se, että luokassa käytetään eri kieliä, yleisin vastaus on, että se on kivaa. Lapset arvostavat sitä, että ”omaa kieltä” ei unohdeta, vaikka koulun kieli on suomi, ja heistä on mukava oppia myös muutamia sanoja muiden kieliä. Oikeastaan ainoa monikielisyteen liittyvä kielteinen seikka ovat lasten mielestä sellaiset tilanteet, joissa syntyy vaikutelma, että itsestä puhutaan pahaa kielellä, jota ei ymmärrä. Lapset kuitenkin myös osoittavat, että heillä on keinoja selviytyä tällaisista tilanteista: he kysyvät, mistä toiset puhuvat, ilmaisevat, että heillä on epämukava olo, lähtevät pois tai mahdollisesti kertovat tilanteesta opettajalle, joka ratkaisee sen. Toisin sanoen koulussa on kehittynyt käytänteitä, joilla kieleen liittyvät konfliktit ratkaistaan ihan niin kuin muutkin konfliktit.

Opettajilta, joiden kanssa olemme tehneet eniten yhteistyötä, olemme saaneet hyvää ja kannustavaa palautetta. Opettajat kokevat saaneensa tutkijoilta tietoa, joka on rohkaissut heitä kokeilemaan limittäiskielisiä opetuskäytänteitä (ks. myös Ahlholm tässä numerossa). Opettajat ovat aiemmin saattaneet pelätä, että valtakielen oppiminen vaarantuu, jos luokkaan tulee suomen rinnalle muita kieliä. Kokeilut ovat kuitenkin osoittaneet pelot turhiksi. Opettajat ovat joskus voineet olla huolissaan myös siitä, että moninaisuuden huomioon ottaminen vie aikaa tai tuntuu kaiken muun ohella raskaalta. Kun limittäiskielisistä käytänteistä tulee rutiinia, opettajat kuitenkin saattavat huomata, etteivät ne vaadi lainkaan ylimääräistä aikaa tai energiaa ja että luokan vuoro vaikutus ja kaikkien työskentely itse asiassa helpottuu. Eräs opettaja kertoo, että hänestä toimintatutkimukseemme osallistuminen on parantanut luokan ilmapiiriä ja työskentelyä ja on saanut lapset auttamaan enemmän toisiaan. Hän myös kuvaa useita tilanteita, joissa lapset ovat oma-aloitteisesti etsineet tietoa eri kielistä, halunneet kertoa omasta kielestään tai verranneet kieliä toisiinsa. Kielitiedon kasvatus on siis alkanut.

Moninaisuus koulun arjen lähtökohdaksi

Kouluopetuksen lähtökohdaksi ei voi enää olettaa oppilasjoukkoa, jolle suomi on ollut ainoa kodin, ystäväpiirin, oppimisen ja sosiaalisten suhteiden luomisen kieli. Sellainen lähtökohta ei vastaa todellisuutta. Esimerkiksi Turussa ja Helsingissä on kouluja, joiden oppilaista 50–70 prosenttia on kasvanut ja tottunut kotonaan jonkin muun(kin) kuin suomen kielen käyttöön. Yhä enemmän on kouluja, joissa tällaisten oppilaiden osuus on yli 20 prosenttia. Ja vaikka koulu, jota käy tai jossa työskentelee, olisi toistaiseksi yksikielinen, tulevaisuudessa kuka tahansa voi tehdä työtään tai elää kielellisesti moninaisessa yhteisössä. Kielelliseen moninaisuuteen liittyvää kielitietoa ja -taitoa tarvitsevat siis kaikki.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet (OPS 2014) peräänkuuluttavat kielitietoista koulua. Tutkimuksessamme tahdomme erottaa termit *kielellinen tietoisuus* ja *kielitieto*. Kielellinen tietoisuus tulee osin implisiittisesti esiin vuorovaikutuksessa ja siinä, että ylipäätään osaamme valita oikeanlaisen kielen tiettyyn tilanteeseen. Joskus se vaatii myös tietoa kielestä, mutta kielitieto ei ole mitään mystistä vaistoa, joka herää itsestään. Hankkeessa olemme määritelleet kielitiedon niin, että kielitieto on opittavissa ja opetettavissa olevaa tietoa siitä, millaisia kieliä ylipäätään on olemassa, miten kieli vaihtelee ja muuttuu, miten kieltä käytetään vuorovaikutuksessa ja mikä on kielen merkitys ihmiselle. Sen lisäksi, että tietoa kielestä voi oppia, kielenoppiminen kietoutuu erottamattomasti kaikkeen oppimiseen: monen alan oppiminen tapahtuu kielen kautta, ja jokainen opettaja on oman alansa kielen opettaja. Siksi kielitieto auttaa sekä opettajaa että oppijaa.

Opetussuunnitelman perusteissa mainitaan myös tulevaisuuden työelämätaidot. Sellainen kielitaito, jota työelämässä tarvitaan, ei välttämättä tarkoita jotakin kuviteltua täydellistä yksikielisissä tilanteissa käytettävää vieraiden kielten taitoa, vaan kykyä tulla toimeen tilanteissa, joissa osallistujien kielelliset repertuaarit koostuvat erilaisista ja keskenään epäsymmetrisistä kielten paloista. Kielitietoinen koulu, jonka lähtökohta on moninaisuus, voi edistää tällaisten kielitaitojen kehittymistä.

Suomalainen koulu on pitkään toiminut yksikielisyyden normin ohjaamana: on pidetty itsestään selvänä ja luonnollisena, että oppilaat ovat kasvaneet yksikielisessä perheessä, että samalla kielellä on käyty kaupassa, kirkossa, harrastuksissa ja leikitty ja että tuo sama kieli on vielä sattunut olemaan kansallisvaltion virallinen kieli ja koulukieli. Ei ole juuri pohdittu, missä määrin muut kielet näkyvät luokkahuoneessa. Siksi moninaisuuden ottaminen lähtökohdaksi vaatii asennonvaihdoista: on tiedostettava ne ideologiset valinnat ja sosiaaliset normit, joita eri kielten rinnakkaiseen ja limittäiseen käyttöön (tai tämän rajoittamiseen) liittyy; on lavennettava käsitystä kielitaidosta ja äidinkielisyydestä; on kehitettävä moninaisuutta tukevaa pedagogiikkaa. Tätä työtä teemme yhteistyössä kouluyhteisöjen kanssa Itä-Helsingin uudet Suomen kielet -hankkeessa.

Heini Lehtonen on sosiolingvisti ja suomi toisena kielenä -opetuksen ammattilainen. Hän toimii post doc -tutkijana Helsingin yliopistossa Itä-Helsingin uudet Suomen kielet -hankkeessa. Tutkimuksissaan hän käsittelee monikielistä vuorovaikutusta, identiteettien ja kielen suhdetta, kielellistä tietoisuutta ja kielitietoa, kieltä kouluissa ja kaupunkiympäristöissä, kieliaseenteita ja -ideologioita sekä kielen oppimista ja omaksumista.

Reetta Rätty on toimittaja ja yrittäjä. Hän on ollut mukana useassa toimittajien ja tutkijoiden yhteishankkeessa. Ennen Itä-Helsingin uudet Suomen kielet -hanketta hän työskenteli Koneen Säätiön rahoittamassa Jakautuuko Suomi -projektissa Vuosaaressa. Rätty kirjoittaa, kolumnoi, kouluttaa ja luennoi, usein aiheet koskevat suomalaisen yhteiskunnan muutosta, globaalia vastuuta ja politiikkaa.

Lähteitä

Blommaert, Jan 2010: *The Sociolinguistics of Globalization. Cambridge approaches to language contact*. Cambridge: Cambridge University Press.

Busch, Brigitta 2015: The linguistic repertoire revisited. *Applied Linguistics* 33 (5): 503–523.

Edwards, Emily & Burns, Anne 2015: Language teacher action research: Achieving sustainability. *ELT Journal* 70 (1): 6–15.

Hélot, Christine & Ó Laoire, Muiris (toim.) 2015: *Language Policy for the Multilingual Classroom. Pedagogy of the Possible*. Bristol: Multilingual Matters.

Helsingin kaupungin tietokeskus 2016: *Helsingin seudun vieraskielisen väestön ennuste 2015–2030*. Saatavilla:

https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/16_01_11_Tilastoja_1_Vuori.pdf
(https://www.hel.fi/hel2/tietokeskus/julkaisut/pdf/16_01_11_Tilastoja_1_Vuori.pdf).

Itä-Helsingin uudet Suomen kielet -hankkeen kotisivut: <https://blogs.helsinki.fi/uudetsuomet/>
(<https://blogs.helsinki.fi/uudetsuomet/>).

Lehtonen, Heini 2015: *Tyylitellen. Nuorten kielelliset resurssit ja kielen sosiaalinen indeksisyys monietnisisessä Helsingissä*. Helsinki: Helsingin yliopisto. Saatavilla:
<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/155659> (<https://helda.helsinki.fi/handle/10138/155659>).

Lehtonen, Heini 2016: Kuka on kielitaitoinen? Saatavilla: <http://www.koneensaatio.fi/blogi/kuka-on-kielitaitoinen/>
(<http://www.koneensaatio.fi/blogi/kuka-on-kielitaitoinen/>).

Madsen, Lian Malai, Karrebæk, Martha Sif & Møller, Janus Spindler 2015: *Everyday Linguaging. Collaborative Research on the Language Use of Children and Youth*. Berlin: Mouton de Gruyter.

OPS 2014 = *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Helsinki: Opetushallitus. Saatavilla:

http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
(http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
) . Katsottu 9.4.2018.

SVT 2018 = Suomen virallinen tilasto 2018. Väestörakenne. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavilla:
<http://www.stat.fi/til/vaerak/index.html> (<http://www.stat.fi/til/vaerak/index.html>). Katsottu 11.4.2018.

Artikkeliin viittaaminen

Lehtonen, H. & Rätty, R. (2018). Kielitietoisia käytänteitä monikielisessä koulussa: kokemuksia toimintatutkimuksesta. *Kieli, koulutus ja yhteiskunta*, 9(3).
Saatavilla: <https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2018/kielitietoisia-kaytanteita-monikielisessa-koulussa-kokemuksia-toimintatutkimuksesta>
(<https://www.kieliverkosto.fi/fi/journals/kieli-koulutus-ja-yhteiskunta-toukokuu-2018/kielitietoisia-kaytanteita-monikielisessa-koulussa-kokemuksia-toimintatutkimuksesta>)